

GEORGE TABORI VYPRÁVÍ

BUDAPEŠŤ — HOLLYWOOD — BERLÍN

Otec pocházel z malého města, Szolnoku nad Tisou. Jeho otec byl přednostou poštovního úřadu a byl to tyran. V rodině bylo mnoho dětí, děvčat i chlapců. Můj bratranec sestavil rodinný rodokmen a ten sahá až do roku 1700... Pokud vím, můj otec měl tři bratry a čtyři sestry. Jeho duchovním otcem byl strýc — spisovatel. Tehdy byl velmi známý, psal knihy pro mládež. Domníval se, že to mého otce povzbudilo k revoltě. Utekl z domova a vydal se do Budapešti, aby se stal spisovatelem. V kapse měl jenom jeden zlatý forint. Hned první večer ho přepadli lupiči a forint mu ukradli. Možná, že právě to byl důvod, proč se s takovým zájmem věnoval kriminologii. Stal se reportérem a posléze redaktorem velkých budapeštských novin Pesti Naplo. Zabýval se zločiny a zločinci a stal se v této oblasti expertem. Byl prvním reportérem v zemi, který se specializoval na zločin. Jeho nejlepším přítelem byl šéf policie. Spolu také psali knihy. Velmi brzy se začal zabývat společenskými příčinami zločinu. Myslím, že byl členem tzv. Kroužku Galileo. Scházeli se v něm před první světovou válkou levicovní intelektuálové (mezi nimi byl například i Lukács). V průběhu první světové války se stal otec válečným zpravodajem a téměř jsem ho neviděl, domů se vždycky vracel z nějaké fronty. Jeho novinářské příspěvky o zločinu vyšly knižně, a rovněž raná sociologická studie o bídě a chudobě. Byl jedním z prvních, kdo na toto téma točil filmy. Bylo

to na konci první světové války a také potom, když do Maďarska přijíždělo mnoho uprchlíků z jiných oblastí. Maďarsko totiž ztratilo velkou část svého území, například Sedmihradsko... Tito lidé bydleli ve vagoncích. Jednou z mých nejranějších vzpomínek je otcova přednáška s diapositivy o utrpení uprchlíků. Zkušenosti ho politicky posunuly doleva. V roce 1919 přišla maďarská revoluce. Po ruské byla hned první, avšak trvala pouze 133 dní. Byla poražena reakcionáři, postavil se proti ní celý svět, mezi jiným i Francouzi a Češi. Otec nikdy nebyl komunist, byl však sympatizant a po válce se dostal na černou listinu. Proto nedostal zpátky své místo a začal externě spolupracovat s různými novinami. Důležitá věc: byl první, kdo prováděl rešerše v soukromých habsburských archívech, které se ve Vídni po rozpadu monarchie otevřely. Především ho zajímalo, co habsburská policie věděla o maďarských revolucionářích z roku 1848 a kolik a jací lidé špiclovali. I o tom pak napsal knihu. Další pak o ruské revoluci z roku 1905, během níž byl v Rusku. Byla to velká legrace, protože říkal: Trockij, no dobře, ale člověk, kterého je třeba si vážít, se jmenuje Lenin. Můj otec byl především žurnalista a historik. Po válce to měl velmi těžké. Kvůli neoficiální černé listině mohl pro týdeníky a deníky psát pouze externě. Aby přežil, připojil se k jedné organizaci — Lize na ochranu dětí. Byla částečně církevní, částečně vznikla ve Švýcarsku, kam během jednoho roku pozvali šedesát tisíc dětí, aby je prostě a jednoduše nakrmili, protože za války i po ní byla v Maďarsku velká bída. V rámci této akce jsem také byl několik měsíců ve Švýcarsku. Byla to nejnudnější doba mého života, protože jsem musel žít se třemi starými tetami, a přitom mě zajímal výhradně fotbal a děvčata. Švýcaři organizovali tyto akce z charitativních

důvodů a můj otec byl jedním z organizátorů. Pak se zabýval cestovním ruchem. To byl počátek Maďarska jako země turistiky. „Turistická kancelář“ byla pravděpodobně podporovaná budapeštskou radnicí a otec zde pracoval jako tiskový šéf. Měl kancelář v hotelu Ritz, což byl jeden z nejhezčích Ritz-hotelů, který bohužel za druhé světové války vybombardovali. Někteří z přátel mého otce byli hoteliéři, například v jedné lázních u Balatonu byl otec také tiskovým šéfem. V létě jsme tam pravidelně jezdili a hotel jsme měli zadarmo. Otec si řekl: jak zabránit, aby se také George nestal spisovatelem, když už je jich v rodině tolik? Byla to doba, kdy začalo být ve střední Evropě nevládní, a tak jsem se vyučil v hotelové branži.

Pracoval jsem jako volentér nejdříve v Berlíně v hotelu Adlon a později v Hotelu Hessler. Byla to skvělá doba, protože jako etážový číšník jsem se o lidcech hodně dověděl. Začal jsem s čistěním popelníků, následně jsem se stal kuchařem — „salátovým kuchařem“, hrůza, ale rychle mě vystřídali, dále jsem byl číšníkem, potom recepčním, pracoval jsem v účtárně, zkrátka, prošel jsem snad všechna oddělení.

Moje rodina byla dvojjazyčná, německá a maďarská. Matka a její rodina pocházely ze Slovinska, které v c. a k. dobách ještě patřilo k Rakousku. Dědeček z matčiny strany byl lékař v Bad Ischlu a jiných lázních. Matka mluvila perfektně německy, stejně jako její sestra a babička. Ta zase téměř neuměla maďarsky. Doma jsme sice mluvili maďarsky, ale němčina byla takřkajíc druhou řečí. Tehdy jsem německy mluvil lépe než dnes, což mnoho neříká — ale „der, die, das“ jsem zvládl. Po maturitě jsem v říjnu 1932 odešel do Berlína, kde jsem zůstal až do května 1933. V roce 1934, už za nacismu, jsem byl v hotelu „Čtyři roční doby“ v Drážďanech. Volentérská lhůta skončí-

la, ale doba začala být velmi nepříjemná. Osobně jsem sice problémy neměl, ale v Drážďanech to bylo už nesnesitelné. Bylo to garnizonní město, člověk viděl všude jen uniformy a slyšel řvaní z mikrofonů.

K mé cestě do Berlína došlo tak, že otec napsal různým hoteliérům. Nejvýhodnější by bylo dostat se do Lausanne, kde byly vynikající hotelové školy. Nebyl jsem tam však přijat, zájem o ně byl veliký. Vše se odehrávalo také v době, kdy začalo stěhování národů, a některé země, jako například Švýcarsko, nechtěly přijímat příliš lidí z východní Evropy. Východní Evropa znamenala totéž, co jsou pro Vídeňany Tamilové nebo Peršané. V roce 1933 začala být situace neklidná, přestože já jsem osobně žádné obtěžování nezažil. Majitel hotelu v Berlíně, v němž jsem po Adlonu pracoval, jistý pan Kretschmar, byl německý vlastenec a antinacista, velmi slušný člověk. Když se Hitler dostal k moci, tak se v jeho hotelu objevil jen jeden číšník, který mě obtěžoval otázkou: „Co tady chce ten cizinec?“ Nato ho Kretschmar okamžitě vyhodil. Byl bych tam mohl zůstat ještě déle, ale bylo to domluveno na šest měsíců. Vzápětí nato jsem byl v Budapešti v hotelu „Hungaria“, sesterském podniku „Ritzu“, jako recepční. Byla to krásná doba. V roce 1934 přišlo pozvání do Drážďan a z pedagogických důvodů jsem tam šel. V Drážďanech jsem strávil asi dva nebo tři měsíce.

A pak jsem se zase ocitl v Budapešti. Můj bratr Paul, který byl starší a už hodně psal, mnohem více než já, novinářské články, romány, vydal snad sto knih, odešel v roce 1935 do Londýna a já jsem ještě v témže roce odešel za ním. Paul se později stal jedním z vedoucích londýnského PEN-klubu, v němž vedl oddělení pro exilové spisovatele. Paul byl předčasně vyspělý člověk, ve třinácti psal a uveřejňoval

básně. Hodně také překládal. Já jsem uměl také trochu anglicky.

Mým prvním učitelem angličtiny byl bratranec z Ameriky. Narodil se v Brooklynu a vyrostl v Houstonu. Směs Brooklynu a texasštiny je jedinečná a strašná. To jsme ale nevěděli, když jsem se od něho učil. Byl houslista, přijel do Budapešti studovat hudbu. Když jsem se octl v Anglii, nerozuměla mi živá duše. Mluvil jsem angličtinou, kterou ještě nikdy nikdo neslyšel. Můj bratranec učil anglicky, když mi bylo patnáct let. Tehdy už bratr hodně překládal z angličtiny pro nakladatelství „Nova“. Měl tolik zakázek, že mi některé předal. Hodně jsem toho přeložil, westerny, detektivky, ale také Aldouse Huxleye. Tím jsem se s touto řečí sblížil. Když jsem odjížděl do Anglie, mluvil jsem sice s podivným akcentem, ale plyně.

Být uprchlíkem v Londýně bylo zejména pro Maďara velmi obtížné. Angličané byli liberální a pouštěli do země s turistickým vízem. Ale všechno, co leželo na východ od Calais, byl pro ně vlastně Balkán. A začít si něco s touto literaturou bylo pro ně velmi těžké. Z cizích knih se četl pouze Proust, možná Thomas Mann — ale zájem o středoevropskou literaturu byl minimální, stejně jako o maďarskou. Můj bratr měl utopický nápad — založit s přítelem literární agenturu a prodávat v Anglii maďarskou literaturu. Mým úkolem bylo — za tři libry týdně — knihy zabalit a odvézt vydavateli, abych je pak zase vezl zpátky. Neexistovali tu maďarští lektori — maďarština tehdy, stejně jako dnes, nebyla ani na úrovni čínštiny. Bylo to jako Nepál, a kde vezmete překladatele z nepálštiny?

Byla to těžká doba. Ulehčoval nám ji jeden přítel, anglický básník, který byl bohatý a vlastnil různé domy. Za nepatrný nájem nám přenechal jeden dům

v Kensingtonu do té doby, než ho můj bratr koupil. Žil tam až do své smrti.

Ze začátku jsme tam měli jen dvě matrace, jinak byl celý pětipatrový dům prázdný. Byli jsme zaměstnáni u jakéhosi Mađara, který vlastnil zpravodajskou agenturu zaměřenou na Mađarsko, financovanou, myslím, Rotschildy. Tehdy už byl mađarský tisk pod obrovským tlakem Německa a proti tomu měla tato agentura působit. Šéf byl trochu blázen a neuměl ani slovo anglicky. Paul a já jsme pro něj překládali denní tisk, to, co bylo zajímavé. Kancelář byla v Daily Telegraphu, chodili jsme tam každé ráno, a překládali. Šéf vždycky přinesl anglické noviny a řekl nám, přeložte to a to. Tak například v novinách jednou stálo něco o „capital punishment“, trestu smrti. Myslel si, že jde o Marxův Kapitál, a řekl nám, přeložte to. I když jsem mu řekl, že jde o trest smrti, přesto trval na tom, že to má co dělat s Marxem. Tak to trvalo nějakou dobu. Pak jsem dostal místo u cestovní agentury, která posílala malé skupiny Angličanů do Mađarska. A já byl angažován jako průvodce, který dává pozor na to, aby se odeslala všechna zavazadla. Trasa vedla většinou přes Berlín a Vídeň do Budapešti, a pak 14 dní po Mađarsku.

Někteří tam jeli proto, aby si v pustě zajezdili na koních. Zpátky se jelo přes Československo. Jezdil jsem s nimi a staral se, aby všichni přijeli v pořádku, dostali svůj hotelový pokoj atd. Byly to veselé dny, nasbíral jsem řadu cestovatelských zkušeností. Na cestách jsou lidé často hysteričtí. Často se přestupovalo, z Londýna do Doveru, pak s celou bagáží na loď, do Calais přes Belgii do Německa a podobně a zase zpátky. Vydělával jsem pět liber týdně. Bylo to v letech 1936 — 38. Válkou vše samozřejmě skončilo.

Začal jsem psát už ve škole. Brzy se na to přišlo, a nijak zvlášť přísně mi to sice nezakazovali, ale do-

poručili mi, abych toho nechal. Měl jsem dvě tety, které taky psaly, a ještě jednu a ještě jednu, a protože v Mađarsku bylo více básníků než čtenářů, nezdálo se to tedy vhodné. Ale já jsem psal už velmi brzy, také několik divadelních her, z nichž jednu málem uvedli, muselo to být v roce 1938. Hra se jmenovala „Kozel a zeli“. Mađarské přísloví říká: „Nenajímej si kozu, když chceš ohlídat zelné pole.“ Byl jsem tehdy celé léto v Mađarsku. Hru přijalo jedno divadlo, ale potom přišel „anšlus“ a divadla se zavřela. První povídku jsem napsal v letech 1937 — 38. Otec, který byl nepředstavitelně přísný kritik — byl členem Akademie pro etymologii a čistotu jazyka — mého bratra strašně mučil a byl k němu mnohem kritičtější než ke mně. Moje povídka, která se ztratila, se mu docela líbila. A to pro mě byla zelená.

Potom jsem se ocitl v Londýně, v St. James-Parku. Začalo to v neděli dopoledne v 11 hodin: první protiletická siréna byl planý poplach. V 11 hodin byla ještě schůze parlamentu, dva tři dny Chamberlain a konzervativci váhali, jestli mají Německu vyhlásit válku, kvůli spojení s Polskem. Pak přišla válka, vlastně se jí říkalo sedavá válka, protože po přepadu Polska se nic nestalo. A další jaro to vypuklo s Nizozemím, Belgií a Francií. Nebylo to příjemné, navíc jsem byl bez zaměstnání. Pokoušel jsem se dostat k letectvu. Zní to tak romanticky — být letcem. Ale vstoupit do armády jako Mađar bylo možné až později. Hned mě odmítli. Také s mým průvodcovstvím byl konec. Proto jsem chtěl na Vánoce 1939 jet do Budapešti. Byly to poslední Vánoce, které jsem tam strávil. Nebylo lehké dostat se jako branec zase ven. Pracoval jsem pro jednu anglické noviny, které vydávala konzervativní strana. Příležitostně jsem pro ně psal články o hospodářství, kvůli tomu jsem navštívil i Vídeň. Následně

jsem dostal místo u posledních liberálních novin v Budapešti. Protože neměli dopisovatele, stal jsem se balkánským korespondentem tohoto listu. Odešel jsem do Bulharska, do Sofie. Strávil jsem tam rok 1940. Skončila neutralita, přišla ta věc s Jugoslávií, Bulharsko se v roce 1941 přičlenilo k Německu a Itálii a já šel do Istanbulu. Mé noviny v Budapešti byly zglajchšaltovány. Nato jsem pracoval pro švédské noviny „Aftenbladet“ a pro United Press. Istanbul byl neutrální, byla to jakási odposlouchávací centrála mezi Ruskem a Středním východem. Istanbul — to byla krásná doba, nádherné město, a konečně jsem si vydělal trochu peněz. Vlastně jsem pořád chtěl vstoupit do anglické armády a bojovat. Byly to romantické časy.

V Maďarsku existovala velmi malá komunistická strana, její členové byli buď ve vězení nebo v ilegali-tě. Sociálně demokratická strana fungovala jen krátkou dobu. Odboj nebyl organizován, kvůli salámové technice nacistů. Impulzy přicházely od levicových intelektuálů různých proudů, také tam bylo několik proanglických šlechticů a antinacistů. Byla to eklektická skupina. Měl jsem pár přátel, neorganizovaných marxistů. Mého nejlepšího přítele Angličané propašovali z Maďarska ven. V roce 1941 se uskutečnilo polní tažení proti Jugoslávii a Řecku, a tím se Maďarsko oficiálně postavilo na stranu takzvané Osy. A můj přítel, brilantní novinář, měl pracovat pro Angličany a organizovat odboj. Angličané opustili Maďarsko bez skutečných kontaktů. Bobby Horvath se pak vynořil v Istanbulu už pod krycím jménem — zní to velmi romanticky — a řekl, že pracuje pro Angličany, že spolu vyhrájeme válku a vybudujeme nové, demokratické Maďarsko.

Potom jsem poznal jeho šéfa, z něhož se stal můj dobrý přítel. Byl to jeden z nejlepších znalců Afriky,

kteří existovali. Původem skotský šlechtic, pak se dal velmi doleva, stal se důstojníkem v Jugoslávii u Tita. Byl šéfem maďarského oddělení, které mělo v Istanbulu jakousi předsunutou stráž. Organizoval tam nějaké akce a jedna z nich se nepovedla. Napřed se chtěl kvůli tomu zabít. Potom se rozhodl vykonávat aktivní válečnou službu. Vysadili ho nejprve v Itálii a pak v Jugoslávii. Stal se také mým šéfem, velmi milý člověk. Propašoval mě z Istanbulu, což bylo absurdní a komické, chtěl ochránit mé rodiče, ale nepodařilo se mu to. Můj otec byl poprvé zatčen na tři dny, a to poté, když se Němci dozvěděli, že jsem odešel do Káhiry a následně do Jeruzaléma. V Jeruzalémě jsem byl půldruhého roku. V armádě ze mě hned udělali kapitána, moje válečné jméno bylo kapitán Turner. O té době jsem nikdy nemohl napsat něco pořádného, protože bych to po dobu deseti let musel vždy nejdříve ukázat War-Office. Při vstupu do armády se totiž podepisovalo Official Secret Signum. Začátkem roku 1942 jsem byl v Jeruzalémě. Naproti Olivetské hoře byl malý vysílač, malé BBC asi se sto lidmi. Mohli jsme říkat, co jsme chtěli, nebyla tam cenzura, měli jsme vždycky dvacet minut, kdy se vysílalo do Maďarska. Vysílání jsme řídili můj přítel a já; jednalo se o program pro dělníky a rolníky. Kromě nás tam byl ještě hrabě Stankovics, a ten dělal program pro kapitalisty a statkáře v Maďarsku, velice proanglický. Toto rozdělení existovalo v každém oddělení — byli tam Němci, Rakušané, šlo o zpravodajskou a propagandistickou stanici. Pracovali jsme tak rok. Moje vojenské vzdělání spočívalo v tom, že jsem se naučil, jak se salutuje. Vlastně mě ani víc naučit nechtěli. Ale říkal jsem si, když už chodím s anglickými vojáky po ulicích, tehdy se to tam jmenovalo Palestina a byl to protektorát, potkáváme lidi a salutujeme, a já nevím,

jestli a vůbec komu mám salutovat jako první a jaký je v tom systém. Je ostatně velmi komplikovaný. A následoval výcvik s pistolí a samopalem, a přestože jsem vždy měl hrůzu z výšek, musel jsem bohužel také absolvovat parašutistický výcvik na věži. Smyslem toho všeho bylo vrhnout nás po tomto ročním tréninku do války, a my že tu válku potom také vyhrajeme.

Ten rok v Jeruzalémě byl velmi vzrušující; byli jsme přesvědčeni „we are fighting a good fight“. Každý večer jsem si vyléval srdce: odboj, antifašismus, byli jsme sociálně kritičtí, často jsme také napadali Churchilla. Kancelář byla ve starém městě, v klášteře St. Pierre Monastery, který Angličané upravili pro armádu. Patřil Political Warfare Dept., což bylo něco jako teď CIA, ale ne tak složité, neboť prostředky byly velmi omezené. Každý večer jsme byli Gurky odváženi do vysílače, do studia Palestine Broadcasting Company. Hlíдали nás, zatímco jsme si vylévali srdce do mikrofonu.

Tam jsem se poprvé oženil. Vzal jsem si šikovatelku, Hannu Freundovou z Darmstadtu. Její otec měl manufakturu na doutníky. Rodiče zemřeli a ona a její sestra byly jako sirotci poslány do Palestiny. Měly vyrůstat v kibucu, už tehdy, v polovině třicátých let. Pracovala jako mnoho dalších Židů pro vysílač a byla také v armádě. Vzali jsme se asi sedm měsíců po mém příchodu. Bylo to v roce 1942. V té době jsem napsal dva své první romány anglicky, ten první zmizel, ten druhý byl „Beneath The Stone“. Hanna byla velká intelektuálka, typická německá vzdělaná měšťanka. Od ní jsem poprvé slyšel o Schönbergovi a Brechtovi, o Georgu Groszovi, Döblinovi atd. Objevila se jedna těžkost: když jsme se chtěli vzít, šel jsem za svým nadřízeným, byl to major, a řekl jsem mu, že bych si chtěl vzít seržantku Freundovou.

Vysmál se mi, byly u toho dvě ženy. Nevěděl jsem, co to má znamenat. Zapomněl, že ve skutečnosti jsem Madar, a choval se ke mně jako k Angličanovi a řekl mi, že ví, jaké to je být v cizině a stýkat se pouze s místními. Ale představte si... přemluvil ty dvě ženy, aby mě od šikovatelsky Freundové odlákaly. Také právně to bylo velmi komplikované. Kdybychom se totiž brali v Jeruzalémě a měli civilní svatbu, muselo by se moje jméno veřejně vyvěsit. Ale pod jakým jménem bych se měl ženit? Major řekl: když se oženíš jako Turner, tak to stejně nebude platit, protože Turner nejsi. A jako Tabori můžeš přivést své rodiče do nebezpečí. Tak to tedy nepůjde. Potom přišel, na to nikdy nezapomenu, a řekl, že pro mne nalezl řešení. Existují prý jistí šejkové, kteří mají právo oddávat a jsou akceptováni anglickým právem. A tam, kde dnes leží Jordánsko, žije prý takový šejk a dalo by se to zařídit. Vyprávěl jsem to Hanně a ta odpověděla: „Měla bych být oddána nějakým arabským šejkem? Ty ses snad zbláznil! To nepřipadá v úvahu.“

Nakonec to přece jen šlo, protože jsme v Jeruzalémě našli rabína, který byl probritský, tedy vlastně zrádce, a protože pravděpodobně pracoval také pro tajnou službu, oddal nás: byli u toho dva svědkové, kteří byli oba ze státní bezpečnostní služby. Ten jeden byl hrbatý zubař z Rumunska, doktor Schwarz. Tak jsme se tedy vzali a bydleli v Ústavu pro archeologii, ve velmi pěkné budově v Jeruzalémě. Během války byl ústav stále prázdný až na devadesátiletou Angličanku, vdovu po sirovi Flanders — Petrie, velmi významném archeologovi, která tu bydlela. Tak to šlo celý rok, od března do března. Potom byla celá kancelář zrušena a přestěhovali jsme se do Káhiry — mým šéfem tam byl anglický major, který nás neměl rád, takový idiot — nějakou dobu jsem musel pracovat na

odposlechu. Na úplně primitivních přijímačích jsme měli poslouchat, co říká Tito a další. Většinu věcí jsem si musel vymyslet, protože nebylo skoro rozumět. Ale vymýšlel jsem si zcela vědomě. Tenkrát se rozhodovalo, jestli mají Angličané podporovat Tita, komunistu, nebo Michajloviče, fašistu. Rozhodl jsem se pro Tita, a oni ho potom také podporovali. V Káhiře jsme žili od začátku roku 1943 až do listopadu. Pracoval jsem také u káhirského vysílače, byl jsem šéfem italské sekce. Neuměl jsem italsky a ten Ital neuměl anglicky, tak to bylo. Ale stále jsem chtěl být vysazen jako parašutista, abych v Budapešti vyhrál válku.

V době, kdy Hanna ještě byla v Jeruzalémě, jsem bydlel v „huš-huš bytě“. To byl vojenský slang pro tajné byty v Káhiře: deset ložnic, v nichž trávili poslední noc lidé, kteří byli vycvičeni pro výsadek ve východní a střední Evropě. Nad námi byl nevěstinec, Angličané to tak zařídili. Kdo chtěl a nebál se, mohl poslední noc strávit nahoře nebo dole. Tak to šlo dva měsíce. Přicházeli Srbové, Chorvati, Řekové a Němci. Takzvaný staniční šéf byl anglický Žid jménem Kaufmann, který s Maem prožil Dlouhý pochod. Bydleli jsme v jedné ložnici; uměl perfektně čínsky. A já jsem se ho pořád ptal: Kdy vlastně přijdu na řadu? Jednoho večera odpověděl: Řeknu ti, kdy přijdeš na řadu: nikdy. Ptám se, jak to? Řekl: protože tě mám rád. Vyprávěl mi potom, co všechno už nevyšlo. Jugoslávce omylem vysadili v Řecku, nebo jindy v Jugoslávii, anebo v Maďarsku, kde na ně už čekalo 300 Němců. Kromě toho se u Tita nedařila spousta věcí. Říkal, že to celé je úplný nesmysl.

Potom jsem začal pracovat na románu „Companions of the left hand“, což je ostatně citát z Koránu. Companions of the left hand budou stát soudného dne po levici Boha, to jsou zlobiví hoši, a companions of

the right hand po pravici. Musím se ještě jednou zmínit o jeruzalémském vysílači: válka skončila, první Madaři přicházejí z Maďarska, a já se jich ptám: „Poslouchal jsi mě? Beze mne byste válku nevyhráli! Pracoval jsem na stanici pro maďarské dělníky a rolníky.“ A oni odpovídají: „Poslouchali jsme Moskvu nebo BBC, také Francouze, ale tebe ne.“ Potom přijela i moje matka a také jsem se jí zeptal. Řekla: „Tvůj otec a já jsme často poslouchali BBC, tvého bratra Paula, ale tebe ne.“ Potom šlo o jiné věci, psal jsem romány atd. V padesátých letech jsem se setkal se svým jeruzalémským šéfem, od kterého jsem se naučil být velice diskretní a neklást žádné otázky. Oslovil jsem ho: „Řekni, teď už je po všem, není zvláštní, že jsem ještě nepotkal nikoho, kdo by mě poslouchal?“ Odpověděl mi: „Má to prostý důvod, žádný z vašich pořadů se totiž nevysílal.“ Stalo se toto: kolem roku 1940 Angličané poznali, že sami válku vyhrát nemohou, že potřebují spojence. Snažili se posbírat co nejvíce antifašistů a poslat je do oblastí, kde by mohli co nejvíce pomoci. Trvalo nějakou dobu, než se dost antifašistů nashromáždilo a poslalo do Palestiny, ale mezitím uběhlo tolik času, že už nebyli potřeba. A nikdo nevěděl, co si s nimi počít. První nápad byl je internovat, v Nairobi byl takový superkoncentrační tábor s golfovým klubem, atd, někteří se tam dostali. Ale někdo řekl, že to nepůsobí dobře.

Stálo velmi mnoho peněz tyto velké demokraty sem dostat, a tak není možné je nechat jen tak se poplakovat po Palestině. A tak vymysleli tento vysílač, dokonce i s velícím štábem. Každý den přicházely zprávy z Budapešti, co měl policejní šéf k obědu, a každý večer nás tam odváděli, a jedinými posluchači, které jsme měli, byly dvě překrásné Gurkyně, které neuměly jinou řeč než gursky. Koncem roku 1943

nás poslali zpátky do Londýna. Byl to první otevřený konvoj Středozevní mořem.

Severní Afriku již obsadil Rommel, v Itálii a na Sicílii se objevili už Spojenci. Bylo to asi padesát lodí s ochranným doprovodem. Potopili asi sedmnáct ponorek, především italských. Na jedné takové lodi pro tři tisíce lidí nás bylo pět tisíc, osm v jedné kabině — počasí bylo nádherné, jedna potopená ponorka za druhou, zastávky v Alžírě, na Gibraltar a v Liverpoolu — a já jsem na horní palubě psal „Companions of the left hand“.

V Londýně začala týden po té, co jsem přijel, druhá blesková raketová válka. Až do roku 1947, kdy jsem odešel do Ameriky, jsem byl v maďarském oddělení BBC. V té době jsem měl dva romány: „Companions of the left hand“ vyšel v roce 1945, „Beneath the stone“ v roce 1944 v Anglii. Obě knihy měly dobrý ohlas. „Beneath the stone“ sice Američané trochu kritizovali, protože hlavní postavou byl Němec a válka ještě neskončila.

Ještě před koncem druhé světové války přišli do Londýna američtí kulturní špióni a agenti, aby se rozhlédli, koho by mohli odvést. Přišli se stojánky na plnicí pera a nylonovými punčochami. Byla tam také jedna agentka, u MGM zodpovědná za literaturu, Carola Brandtová. Její muž byl snad nejlepším literárním agentem v New Yorku a Carol kroužila okolo jako sup. Bydlela vždy v Claridges. Oslovila mě po mých dvou románech. Tak tedy, co by pro mne mohla MGM v Americe udělat? Trvalo to měsíce. Přicházela stále znovu. Byla lépe informovaná než FBI a CIA, ať již o Koestlerovi nebo Evelyn Waughovi, věděla, jaké mají potíže s kterou kapitolou. Dalo se jí v Claridges sedět u nohou a užívat sladkého života. Opatřila mi agenta, Kay Brownovou, která objevila „Gone

with the wind“. Přišli s návrhem, že by angličtí spisovatelé měli přejít do Hollywoodu, a tak se také stalo. Já jsem vlastně nechtěl, snad jenom přechodně, ale tehdy jsme byli všichni ještě velmi vážní a velmi doleva. Koupili ode mne krátkou povídku „Non-Frat“, která vyšla v jakémsi časopise. „Non-Frat“ byl vojenský výraz pro to, že se vojáci nesměli bratřit s místními obyvateli v Německu, především s děvčaty. Měl jsem tedy odejít na tři měsíce jako poradce, bez gáže, ale s vysokými dietami, 500 dolarů týdně, což bylo tehdy pro mne asi tolik jako dnes je 100 000 marek. Ten druhý byl Evelyn Waugh, nesmírně zlomyslný, nevraživý Angličan, který nenáviděl všechno, co mělo něco společného s Amerikou. Ale jel také a napsal v té době svou nejskvělejší knihu „Smrt v Hollywoodu“, mistrovské dílo, snad vůbec nejlepší kniha o Hollywoodu. Měl jsem zůstat tři měsíce a zůstal jsem dvacet let. Možná to byla chyba, nevím, ale ani toho nelituji. Ze začátku to bylo peklo, zlý sen.

Filmování u MGM, v Hollywoodu, to byla nejhorsší doba mého života. Během války se dala prodat každá slátanina, a studia vlastnila i kina. Na jeden stůl připadalo čtyřicet scenáristů. Pracovalo se salátovým systémem. Existovalo vždy grémium autorů a mnozí vůbec nevěděli, že ten druhý pracuje na stejném scénáři. Přepracovávalo se a studio rozhodovalo o všem. „Gone with the wind“ mělo, pokud vím, patnáct scenáristů, pět režisérů, takový to byl systém. Esteticky to bylo odporné. Po třech měsících bylo po dietách, nemusel jsem platit daně, to byla nádhera. Když jsem se chtěl vrátit do Anglie, musel jsem předložit potvrzení, že jsem zaplatil daně. Šel jsem tam a řekl jsem, že žádné daně platit nemusím, tak zněla smlouva, a oni mi řekli: „To snad nemyslíte vážně, 500 dolarů týdně, to je třikrát víc, než vyděláváme my!“ Najed-

nou jsem musel zaplatit 2 000 dolarů daně a tolik jsem neměl. Někdo mě uklidňoval a říkal mi: „Nebud tak evropský, moc se rozčiluješ, peníze nejsou žádný problém.“ Pronajali mi vilu a dali auto a práci u MGM, později u Warner Brothers, s Hitchcockem atd. Pozitivní bylo setkání s Brechtem a Loseyem. Potom ale už začala mc' carthiovská doba, téměř na den shodně s mým příchodem do Ameriky. Myslel jsem si, že budu mít od těchto věcí pokoj, ale na jiné úrovni to zase začalo. Loseye jsem poznal již v roce 1947. Obdivoval moje knihy. Tenkrát s filmy začínal a ještě režíroval v divadle. Zkoušel „Galilea“. Při tom jsem krátce poznal Brechta. Hra neměla úspěch, ale přesto byla velmi působivá. První uvedení Galilea bylo v Hollywoodu s Charlesem Laughtonem. Později se hra dostala do New Yorku. Pro tuto příležitost jsem pro Brechta překládal poprvé. V té době byl Brecht už pryč, po svém slavném vystoupení ve Washingtonu před Výborem pro protiamerickou činnost, a Laughton měl potíže s velkou Galileovou árií, s jeho sebeobviněním. Myslel si, že by to mohlo být překladem, a tak jsem text trochu přestavěl, vyjasnil, a sám se přitom hodně naučil. Po své první divadelní hře „Flight into Egypt“ jsem se seznámil s Hitchcockem.

Bylo pravděpodobné, že by se tento systém dal nějak politicky nebo esteticky infiltrovat. Filmy byly v té době opravdu velmi špatné. Existovaly sice výjimky, první filmy Billyho Wildera, první filmy Johna Houstona, který byl, když jsem přišel, ještě scénarista. Natočil během války dokumentární film o léčení poškozených válkou, který armáda nechtěla promítat: injekcemi uvolňovali stará zranění a traumatické zážitky z války, aby byly prožity znovu. Utěšovali jsme se v Hollywoodu nadějí, že z toho něco bude. Ale zkušenosti ukázaly, že to nejde. Byl to velký humbuk.

Hitchcockovo „I confess“ přišlo v roce 1952. Předlohou byla stará francouzská slátanina, melodram z období fin de siècle. „Young Lovers“ byl scénář, který jsem napsal proti studené válce, inscenoval ho Anthony Asquith, Příběh Romea a Julie mezi Američanem a Ruskou v Londýně. Film se vyráběl v Londýně, v Americe by ho z politických důvodů nikdy nemohli udělat. Za scénář jsem sice dostal britskou cenu Academy Award, ale film moc dobrý nebyl. „The Journey“ byl natočen na konci padesátých let v režii Anatola Litvaka, který z mého příběhu udělal naprostý kýč. V Hollywoodu jsem napsal šest nebo sedm scénářů, ale žádný se nerealizoval. „No Exit“, sartrovský kus, natočil mladý polský režisér v Buenos Aires. Byl to alternativní film, někdy už v šedesátých letech. Hrála v něm moje druhá žena, Viveca Lindforsová, a dostala za herecký výkon Zlatého nebo Stříbrného medvěda. „Secret Ceremony“ je jediný film, který uznávám. Točil se na konci šedesátých let, režii měl Losey, a hráli v něm Elisabeth Taylorová, Mia Farrowová a Robert Mitchum. „The Stronger“ točil mladý newyorský režisér také s mojí ženou. Trochu jsem při tom pomáhal. Ale nebyl to komerční film. „The Holiday“ byl jeden ze scénářů, na kterém jsem pracoval s Loseyem. S ním jsem napsal šest nebo sedm scénářů, ale on je nechtěl prodat. Zpočátku byl také v exilu v Anglii před McCarthym, měl to těžké a pracoval pod falešným jménem. Od jara 1947 do roku 1950 jsem působil v Hollywoodu. Potom jsem odešel do New Yorku a vrátil se tam jen kvůli „The Journey“. Napsal jsem tři čtyři věci pro Charlese Vidora. Pro Zoltána Kordu, režiséra narozeného v Maďarsku, jsem pracoval na „Kouzelném vrchu“, měl filmová práva. Pracoval jsem na tom asi šest měsíců. Greta Garbo měla hrát Chauchat a Montgomery Clift

Hanse Castorpa. S Thomasem Mannem jsem se seznámil už dříve. Chtěl, aby se tento film natočil. Hovořil jsem s ním, vždycky toužil psát scénáře, byl filmovým nadšencem, ale byl na to příliš dobrý. Potom jsem působil nějakou dobu u Warner Brothers. Chtěli udělat film o jednom zemětřesení, myslím, že na Martiniku. Bylo tam nejhorší zemětřesení v dějinách, 40 000 mrtvých. Na ostrově to přežil jediný člověk, který v té době seděl ve vězení. Měl ho hrát Humphrey Bogart. Psal jsem to tři měsíce. William Faulkner měl pracovat vedle. Stále ho hledali, ale on pracoval raději doma. Přátelil se s Howardem Hawksem a pokaždé, když Faulkner potřeboval peníze, tak pro Howarda Hawkse nějakou jednoduchou věc napsal. Pracovalo se a rešeršovalo v takové zelené budově a producent přicházel každý týden a ptal se po osmnácti modrých stránkách. Nevěděl jsem, proč. Vysvětlili mi, že to je takový systém, každý týden se napíše osmnáct modrých stránek, jedno co, dopisy nebo cokoliv. Pro účetní je důležité jen to, aby to bylo na modrém papíře. Další přepracovaná verze je pak zelená atd. Tak to chodilo. Po mých prvních osmnácti stranách mi producent řekl, že si nemyslí, že bych byl ten pravý. Odporné.

Mé brechtovské překlady začaly Galileem. Díky Loseyovi jsem se k Brechtovým dílům stále vracel, protože bylo přeloženo zatím velmi málo. Žebrácká opera se stala obrovským úspěchem na Off Broadway, hráli ji sedm let. Potom přišla moje koláž, jmenovala se „Brecht on Brecht“. Přeložil jsem Matku Kuráž, Artura Uie — to je stále nejhranější Brechtova hra v Americe. Překlad je docela přijatelný. Nacistické idiomy se dají do angličtiny celkem dobře překládat. Potom následovaly Pušky paní Carrarové, Badenská naučná hra, Hovory na útěku a mnoho básní.

V Londýně nebo New Yorku jsem neměl téměř kontakty s emigranty, zato v Hollywoodu ano. Nějakou dobu jsem tam bydlel u ženy Bertholda Viertelera v Santa Monice. Setkávali se tam emigranti. Přicházeli Mannovi, Brecht, Schönberg, Bruno Frank, Feuchtwanger atd. Scházeli se každou neděli, býval tam i Heinrich Mann a Peter Lorre.

Thomas Mann a jeho bratr Heinrich byli pro mě vzory, a také Döblin, jehož překládal můj bratr. Bratr překládal rovněž Christiana Morgensterna a Otto Zadeka, což byl jeden z mnichovských básníků, Brecht o něm často psal. Proust mě také samozřejmě velice ovlivnil, stejně tak i Huxley a Hemingway. Dále potom nepřeložitelná maďarská lyrika, například Josef Attila.

První zpráva o smrti mého otce v Osvětimi přišla v zimě 1945. Ještě mám ten lístek od anglické mise. Když někdo v Maďarsku věděl, že jsou v Anglii nějakí příbuzní, mohl jim poslat krátkou tištěnou zprávu. Můj bratr jel za nějaké anglické noviny v zimě v roce 1945 do Maďarska a setkal se tam s matkou. Paul po válce hodně cestoval, nějakou dobu byl také docentem v Hollywoodu na Filmové akademii. Napsal mnoho scénářů a v Anglii dělal první věci pro televizi. Před dvanácti lety zemřel v Londýně. Matka přežila válku a v roce 1946 přijela do Londýna. Pobyla také krátce v Americe, vrátila se potom do Londýna a zemřela tam v polovině šedesátých let.

V roce 1968 — to jsem žil v New Yorku — jsme byli, moje tehdejší žena Viveca a já, pozváni do Východního Berlína k „brechtovskému dialogu“. Bylo to mezinárodní sympozium. Znal jsem Weiglovou z Hollywoodu a z korespondence týkající se mých překladů. S Brechtovým synem Stephanem Brechtem

jsem se v Americe přátelil, žil v New Yorku. Byl to první výlet do Německa. Do té doby jsem byl pár dní s Anatolem Litvakem v Mnichově a ve Vídni, když jsme točili „Cestu“, to bylo v roce 1958. A v roce 1969 měli být v berlínském Schillerově divadle uvedeni „Kanibalové“. Velmi mě překvapilo, že by německé divadlo chtělo něco takového hrát. Martin Fried a já, kteří jsme to dělali v New Yorku, jsme měli připravit inscenaci v Berlíně. Byl jsem právě v Londýně se „Secret Ceremony“ a odtud jsem přijel do Západního Berlína. Dostal jsem stipendium Adakemické výměnné služby v Berlíně a zůstal jsem tam, protože i v New Yorku bylo stále těžší dělat divadlo.

S Hannou Freundovou jsem se rozvedl, znovu se vdala a bohužel zemřela velmi mladá. V letech 1950 — 1968 jsem pracoval téměř jen pro divadlo. První hra se hrála na Broadwayi, druhá také.

Na začátku sedmdesátých let jsem byl poprvé od roku 1940 zase v Budapešti, jeli jsme tam společně s bratrem. Navštívil jsem dokonce i byt, kde jsem se narodil. Město se velmi změnilo, je snad i krásnější než dřív, nálety jsou nejlepšími městskými architekty. Kromě jedné sestřenice zmizeli všichni. Nalezli jsme tam pár nových přátel, spisovatele a lidi od divadla: Petera Nadase, Istvána Eörsiho, Petera Esterházyho. Ale vlast už nebyla. Jednou jsem řekl, že vlast je jeviště, postel a knihy.

8. KVĚTEN 1945

V roce 1935 jsem jako Maďar odešel do Anglie. Fašismus se stále přibližoval a proto jsem samozřejmě chtěl odejít. V Maďarsku byla zvláštní politická situace.

Po revoluci v roce 1919 u nás panoval bílý teror patriotů a pravicových radikálů okolo admirála Horthyho podporovaný spojenci, kteří se mstili za Říjnovou revoluci a Mnichovskou republiku rad. Maďarská revoluce trvala jen 133 dní a byla poražena Čechy, Rumuny a Jugoslávci za zvláštní podpory Francouzů. A potom přišla kontrarevoluce. Stabilizovala se do právní, nacionalistické, částečně demokraticky fungující podoby petainismu. Levicové strany byly ilegální, sociální demokraté toliko trpěni.

V počátečním období okolo roku 1920 byl antisemitismus ještě velmi silný, komunistickou stranu tvořili částečně Židé.

V polovině dvacátých let se tedy stabilizoval profašistický režim, který poskytoval jisté svobody, ale zavedl přísnou cenzuru. Zažil jsem to osobně: můj otec, který byl redaktorem, a aniž by kdy byl komunistou, osobně velmi vítal revoluci v roce 1919, se ocitl na černé listině a již nikdy nedostal práci. Se stupňováním světové krize v Německu a jinde se situace zhoršovala a země stále více sklouzávala směrem k fašismu.

Existovala také aliance mocností na ose Berlín — Řím — Tokio, která procházela také Budapeští. Horthyovský režim sám o sobě z této aliance příliš šťastný nebyl, neboť to byl režim spíše aristokratický než maloměšťácký, ale přesto patřil do této konstelace. Bylo to ale stále horší; v roce 1939 nechtěli vstoupit do války a byli neutrální až do roku 1941. Myslím, že obrat nastal v roce 1941, kdy tehdejší ministerský předseda hrabě Pál Telleky spáchal sebevraždu, protože Němci navzdory všem dohodám procházeli přes Maďarsko, aby napadli Jugoslávii.

Byl to historický obrat: šlechtic, který byl dosud vždy na straně moci, spáchal sebevraždu. Potom přišli nakrátko, jen do konce války, k moci maďarští

pfeilkreuzeri, extrémní pravičáci, blízcí nacistickému modelu.

Když jsem v roce 1935 odcházel, panovalo v Maďarsku dusno jako před bouří. Ale já jsem chtěl do ciziny také z jiných důvodů a zůstal jsem až do vypuknutí války v Londýně. Poté jsem odešel jako válečný dopisovatel nejprve do Maďarska, nějakou dobu jsem byl na Balkáně, v Sofii, v Turecku, potom jsem byl v anglické armádě a přešel z Istanbulu do Káhiry, kde jsme měli hlavní stan. V Jeruzalémě a v Káhiře byly malé vysílače BBC. Pracoval jsem tam jako hlasatel až do roku 1943, poté jsem byl poslán zpět do Londýna, tam jsem byl také u BBC a u protiletectvé obrany. Taková byla moje válečná služba do 8. května 1945.

8. května — nejprve zcela banálně, tak jak mohou být zprvu i velké historické momenty, měl narozeniny můj bratr. Poprvé po sedmi letech jsme zase jedli kachnu. Velmi křupavou, velmi dobrou, s červeným zelím, na to si vzpomínám zcela přesně. Byl to jistým způsobem moment štěstí a také známka vítězství a osvobození. Večer jsme potom šli, stejně jako mnoho ostatních, k Buckinghamskému paláci, kde se mohutně oslavovalo. Objevila se královská rodina a Churchill —bylo po vválce. Je to ale již čtyřicet let, a musím k tomu ještě pár věcí dovyprávět a vysvětlit.

Za prvé to nebylo žádné překvapení. Již týdnů se vědělo, že je po všem a čekalo se jen na formality kapitulace.

Za druhé byl pocit osvobození zastíněn tím, že se již několik týdnů vědělo o koncentračních táborech. Myslím, že Angličané osvobodili Belsen, Rusové Osvětim a Američané Dachau. Vzpomínám si na to přesně, jako hlasatel BBC jsem pracoval v ranním vysílání, když přišly první zprávy z Belsenu. Brzy se objevily i první fotografie hromad mrtvol. Stejně jako mnoha ostatním

ve stejné situaci mi bylo velmi podivně. Stále jsme hledali v těch hromadách známé obličej. Dělal jsem to občas ještě dnes, když uvidím takové fotografie. Byl to obrovský šok, protože o rozměrech těchto záležitostí se nevědělo. Když přišel 8. květen a bylo po všem, radovali jsme se, ale mysleli jsme přirozeně také na to, co se stalo s rodinami, přáteli a kolegy.

Ještě dnes je to otázka: byl 8. květen osvobození nebo katastrofa, vítězství nebo porážka? O tom se musí uvažovat ve dvou rovinách: tak, jak jsme to vnímali tehdy před čtyřiceti lety a jak je to nazíráno perspektivou dneška.

Jedno je jasné: jásání nebo radost se dostavily. Tato válka polarizovala pocity a myšlení. Pro mladou generaci je možná těžko pochopitelné, jakých bylo těch dvanáct let, kdy nacisté terorizovali svět. Dvanáct let ustavičně pracovaly stále sílící útlakové mechanismy, nejen proti Židům, ale i proti ostatním zemím. Byla to již nová forma politického gangsterství. Nedá se to srovnat s jinými hrůznými momenty v dějinách. Války byly vždycky strašné, ať již to byl Čingischán nebo Peršané proti Aténám, ale toto bylo něco nového, v čem se muselo žít. Je těžké pochopit, že se v roce 1939, kdy válka vypukla, ulevilo jistým způsobem i lidem, kteří se bránili paušálnímu politickému abstrahování a očerňování. Už to nemohlo jít takhle dál. Bylo to nesnesitelné. Dnes se hovoří kriticky o masovém bombardování Drážďan a Hamburku — tehdy se to přijímalo jinak. Byla to hrozná věc, ale byl to důsledek fašismu. Zodpovědnost za to nesou fašisté, nikdo jiný. Zkorumpovali morální citění ostatních, donutili svět používat těchto prostředků — a je tomu tak doposud. Zodpovědnost musíme vidět jasně. Argument, že se i jinde dějí hrozné věci, není ani morálně ani logicky únosný. Tato banda měla své vazaly

v Maďarsku, Rumunsku a Jugoslávii, tam také seděli malí Hitlerové, kteří byli možná dokonce ještě horší. Ale nesmíme zapomenout nebo zpřeházet chronologii zla. Když to skončilo, bylo to pro nás v každém případě vítězství a vysvobození.

Po návratu z armády v roce 1943 jsem se stal dobrovolným členem protiletecké obrany ve svém okrsku v Kensy. Ještě si přesně vzpomínám na tu noc, kdy Londýn zasáhly první V 1. Ozval se obrovský rámus, nikdo nevěděl, co se stalo. Nebyl vyhlášen žádný letecký poplach, protože se tyto malé stroje nedaly identifikovat. V 1 byly jako malý tlustý dábel s rudým ocasem, příšerné. Dělal rámus jako motocykly, potom vypnuly motor, sklouzly dolů a bum. V Londýně byl i za války velký provoz, člověk šel po ulici a najednou se ozval ten zvuk a nevědělo se, zda to je motocykl nebo zda to přichází shora. Vzpomínám si na jednu londýnskou ulici, Oxford Street, na všechny ty anglické gentlemany a dámy, melouny a deštníky — všichni chodili s obličejí hráčů pokeru, jen uši měli obrovské. Všichni pozorně poslouchali, aniž by to dávali najevo. Když hluk najednou ustal, měli by se vlastně všichni vrhnout na zem. Nikdo to ale neudělal. To bylo rozhodnutí mezi lidskostí, důstojností a realismem. Kdo by se na berlínském Kudammu za slunného odpoledne vrhal na zem jen proto, že ustal nějaký hluk? Je to dětinské a jen velmi málo lidí to dělalo, stejně také potom zahynuli. Vzpomínám si na jeden případ.

Ráno se chodilo pro housky po Alscott Road. Rozvázala se mi tkanička, sehnul jsem se — a to mi zachránilo život. V tom okamžiku to totiž uhodilo za rohem, kde byl pekař. Když jsem se narovnal, byl pekař pryč a zbyly jen trosky. V 2 byly ještě horší. Ty nebylo slyšet už vůbec. Když člověk uslyšel ránu, věděl,

že žije, když neuslyšel nic, tak to bylo někde jinde, nebo už byl mrtev.

Poslední nálet byl obzvláště příznačný. V našem okrsku se ozvala hrozná rána. Vyšli jsme ven, abychom se podívali, kde to bouchlo. Bylo to dva bloky od našeho krytu. Šlo o soukromý dům postavený ve viktoriánském stylu, a celá jeho přední stěna byla odtržena. Když jsem tam došli, uviděli jsme pána domu ve třetím patře sedět na záchodě. Byl to jeden z těch obscénních výjevů, které se ve válce objevují často, ale on seděl s obrovskou důstojností na záchodě, četl večerník, na sobě měl tmavě červené pyžamo. Volali jsme na něho, jestli je v pořádku. Nejhorší pro něho bylo, že měl náhle publikum. Vstal, natáhl si kalhoty, spláchnul a chtěl jít dopředu, tam, kde byla ložnice. Ale tam už nebylo nic. Otočil se tedy a odešel někam doleva, tak důstojně, jak to jen šlo. Bylo obdivuhodné, jaký zachoval klid.

(Z knihy: *Jörg W. Gronius / Wend Küssen: Tabori*, 1989, přeložily Štěpánka Kudrnáčová a Magdalena Živná)

GEORGE TABORI

- 1914 — Narodil se 24. května v Budapešti jako druhý syn známého novináře Cornelia Taboriho a jeho ženy Elsy.
- 1932 — 1935 Vyučil se hoteliérem, žil v Berlíně a Drážďanech.
- 1935 — Vrátil se do Budapešti, kde pracoval jako novinář a překladatel.
- 1936 — Emigroval do Londýna.
- 1939 — 1941 Pracoval v Bulharsku a Turecku jako zahraniční korespondent maďarských a švédských novin.
Napsal svůj první román BENEATH OF STONE (Zpod kamene).
- 1941 — 1943 Získal anglickou státní příslušnost a působil jako válečný korespondent BBC na Blízkém východě
- 1943 — Vrátil se do Londýna, napsal romány COMPANIONS OF THE LEFT HAND a ORIGINAL SIN (Společníci po levici a Prvotní hřích).
- 1947 — Byl získán jako scenárista pro Hollywood, odstěhoval se do USA. Při překladu Brechtovy hry Život Galileův se setkal s Charlesem Laughtonem a samotným Brechtem: „Tito dva mě svou pouhou existencí, ne nějakým přemlouváním, přetáhli od prózy k dramatu, což jsem jim dodnes neodpustil.“

- 1950 — v následujícím desetiletí střídavě pobýval v Americe, Anglii a Francii a psal scénáře — pro A. Asquita, J. Loseyho, A. Hitchcocka. Nevzpomíná na toto období rád, sám říká, že si připadal jako ryba v akváriu, a cení si jedině scénáře k filmu SECRET CEREMONY (Tajný obřad) — režie J. Losey, hráli E. Taylorová, M. Farrowová, R. Mitchum.
- 1951 — Premiéra jeho první hry FLIGHT IN TO EGYPT (Cesta do Egypta) v New Yorku v režii E. Kazana.
- 1953 — Premiéra jeho druhé hry THE EMPEROR'S CLOTHES (Císařovy šaty) v New Yorku. Oženil se s herečkou Vivecou Lindforsovou.
- 1958 — Peter Hall inscenoval v Londýně jeho satiru BROUHAHA. Na nátlak své ženy se Tabori poprvé pustil do divadelní režie. Ve vlastním překladu inscenoval v newyorském divadle Phoenix Theatre Strindbergovu Slečnu Julii.
- 1962 — V New Yorku a ve Filadelfii nastudoval s pozoruhodným úspěchem brechtovský večer BRECHT ON BRECHT.
- 1963 — Založil Berkshire Festival a uvedl na něm svou inscenaci Shakespearova Kupce benátského.
- 1968 — Premiéra jeho hry THE CANNIBALS (Kanibalové) v New Yorku v režii Martina Frieda.
- 1969 — Tabori a Fried společně režirovali inscenaci KANIBALŮ v berlínském Schiller Theater.

- 1970 — V New Yorku režiroval svou další hru PINKVILLE.
- 1971 — Nastudoval hru PINKVILLE v jednom berlínském kostele. V Německu získal stipendium a usadil se tu natrvalo.
- 1972 — 1975 Režiroval v Tübingen, Bonnu a Brémách (např. Mrožkovy Emigranty).
- 1976 — V rámci brémského divadla založil divadelní laboratoř (Theater labor im Concordia), kde po dva roky pracoval se skupinou mladých herců (inscenoval zde např. Eurípido-vy Trójanky, vlastní hru TALK SHOW, Shakespearova Hamleta).
- 1977 — 1980 Působil v mnichovském divadle Müncher Kammerspiele. Uvedl tu např. dva kafkovské projekty (Proměna, Umělec v hladovění), vlastní hru MY MOTHER'S COURAGE (Matčina kuráž) a beckettovský projekt (Beckett — Abend 1.) v cirkusovém stanu na předměstí Mnichova.
- 1981 — Claus Peymann a Jürgen Flimm umožnili Taborimu uskutečnit v Bochumi a Kolíně nad Rýnem další dvě pokračování jeho beckettovského cyklu.
- 1982 — Poslední představení jeho souboru (vzešlého z brémské divadelní laboratoře) na berlínském festivalu Berliner Theatertreffen, pro který Tabori napsal a nastudoval hru THE VOYEUR.
- 1983 — Režiroval svou hru JUBILEUM v Schauspielhausu v Bochumi, sám v ní hrál ducha Arnoldova otce.
- 1984 — V mnichovském divadle Kammerspiele nastudoval Beckettovo Čekání na Godota, které mělo velký úspěch. Předvedl tu

- i svou vlastní PEEPSHOW a režíroval hru svého krajana Istvána Eörsiho Vyslech.
- 1985 — 1986 Realizoval pět inscenací v mnichovských Kammerspielen, např. Beckettovy Šťastné dny a pod názvem M vlastní provokativní adaptaci Eurípidovy tragédie Médea.
- 1985 — Taboriho první operní inscenace — ve vídeňské Kammeroper nastudoval Leoncavallovu operu Pagliacci, která měla u diváků i kritiky mimořádný ohlas.
- 1987 — Sérii úspěchů dovršil premiérou vlastní hry MEIN KAMPF v Akademietheatru (pobočná scéna vídeňského Burgtheatru). Ignaz Kirchner hrál Herzla, Günter Einbrodt Hitlera, Tabori sám alternoval postavu Lobkowitze.
- V uvolněném vídeňském divadle Schauspielhaus založil divadlo Der Kreis (Kruh) a spolu s ním Actor's studio podle Strassbergova vzoru. (Když v roce 1991 gratuloval Lee Strassbergovi k jeho osmdesátinám, řekl: „Neměl jsem tě rád, jen jsem tě miloval. Ty jsi poslední panna v USA.“)
- 1988 — 1989 V divadle Kruh postupně inscenoval např. hru Gastona Salvatore Stalina, adaptaci Židovské války Josepha Flavia pod názvem Masada, shakespearovskou koláž Verliebte und Verrückte (Zamilování a šílení), Krále Leara.
- 1990 — Shakespearovský cyklus dovršil diskutabilní inscenací Hamleta, titulní roli hrála jeho čtvrtá žena Ursula Höpfnerová. Opustil divadlo Kruh. V Akademietheatru režíroval s velkým úspěchem Othella. Uvedl tu

- i další svou hru WEISMAN UND ROTGESICHT (česky hranou ve Stavovském divadle roku 1991 pod názvem Bílý muž a Rudá tvář.) Tato hra byla v anketě časopisu Theater heute vyhodnocena jako nejlepší hra roku, dostala rovněž Müllheimerskou cenu.
- 1991 — Ve vídeňském Burgtheatru režíroval další svou hru BABYLON-BLUES, v Akademietheatru GOLDBERG-VARIATIONEN (Goldbergovské variace). Premiéra byla 22. června, Mr. Jaye hrál Gert Voss, Goldberga Ignaz Kirchner. Taboriho žena Ursula Höpfnerová hrála všechny tři ženské postavy.
- 1992 — Obdržel Büchnerovu cenu.
- 1993 — V Akademietheatru inscenoval svou další hru REQUIEM FÜR EINEN SPION (Rekviem pro špiona), ve které hráli Gert Voss, Ursula Höpfnerová a Branko Samarovski.
- 1994 — Bouřlivá oslava jeho osmdesátin v Burgtheatru. Nakladatelství Fischer vydalo soubor jeho her THEATERSTÜCKE I a II, sbírku jeho drobných próz a esejů BETRACHTUNGEN ÜBER DAS FEIGENBLATT (Úvahy o fíkovém listu). Tabori se poprvé ve svém životě odhodlal k návštěvě bývalého koncentračního tábora v Osvětimi, kde zahynul jeho otec. V Akademietheatru režíroval svou další hru DIE 25. STUNDE (25. hodina), která měla premiéru v Holandsku v roce 1977.
- 1995 — V Akademietheatru uvedl svou další hru DIE MASSEMÖRDERIN UND IHRE

- FREUNDE (Masová vražedkyně a její přátelé) s Ursulou Höpfnerovou a Erichem Schleyerem.
- 1996 — Inscenoval svou hru DIE BALADE VOM WIENER SCHNITZEL (Balada o vídeňském řízku) v Akademietheatru.
- 1999 — Inscenuje svou hru PURGATORIUM na rozloučenou s Burgtheatrem a vídeňským publikem.
- 2000 — Inscenuje svou hru BRECHT AKTE jako zahajovací představení BERLINER ENSEMBLE pod novým vedením Clause Peyhranna.

OBSAH

<i>Josef Balvín</i> <i>TABORIHO „ČERNÉ MŠE“</i>	5
KANIBALOVÉ	19
MEIN KAMPF	125
BÍLÝ MUŽ A RUDÁ TVÁŘ	211
GOLDBERGOVSKÉ VARIACE	259
BALADA O VÍDEŇSKÉM ŘÍZKU	347
<i>GEORGE TABORI VYPRÁVÍ</i>	395
<i>GEORGE TABORI</i>	421

George Tabori

KANIBALOVÉ
MEIN KAMPF
BÍLÝ MUŽ A RUDÁ TVÁŘ
GOLDBERGOVSKÉ VARIACE
BALADA O VÍDEŇSKÉM ŘÍZKU
(Černé mše)

Edice „dramatické texty“ — svazek 15

Z německých originálů *Die Kannibalen*,
Mein Kampf, *Weisman und Rotgesicht*,
Golberg-Variationen,

Die Ballade vom Wiener Schnitlet

přeložil Josef Balvín

Překlad písňových textů

Goldbergovských variací Jan Kerbr

V roce 1999 vydalo jako svoji 47. publikaci

nakladatelství Větrné mlýny

(Petr Minařík), Vodova 65, 612 00 Brno

Odpovědná redakce Petr Minařík a Pavel Řehořík

Obálka Tomáš Přidal

Grafická úprava Boris Mysliveček

Sazba Vladimír Ludva

Náklad 500 výtisků

Počet stran 428

Vydání první

